

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ КУРСАНТІВ-ПІЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

Постановка проблеми. Конкурентоспроможна особистість, що сформована в процесі професійного становлення у ВНЗ, характеризується прагненням і здатністю до високої якості й ефективності своєї діяльності, а також до лідерства в умовах змагальності та суперництва. При цьому конкурентоспроможна особистість повинна мати набір професійних компетенцій, тобто здатність застосовувати знання, уміння й особистісні якості для успішної діяльності в певній області, що забезпечить її успішну адаптацію в професійному середовищі.

У сучасних умовах випускник ВНЗ повинен володіти не тільки професійними знаннями, уміннями й навичками, але й певним набором лідерських компетенцій, що дозволять йому успішно реалізувати свій творчий потенціал у практичній діяльності. Питанням формування лідерських компетенцій у процесі навчання студента у ВНЗ, приділяється сьогодні особлива увага.

Однак можна стверджувати, що в практиці вищої школи повною мірою не використовується організаційно-педагогічні умови навчального процесу, які можуть сприяти формуванню лідерських компетенцій для професійної діяльності студентів. Опитування роботодавців і випускників ВНЗ показують, що сучасна система професійної освіти не повною мірою використовує фактори й умови розвитку таких здатностей студентів, як активна участь у колективному творчому вирішенні складних проблем, відповідальність, ініціатива, що є невід'ємними якостями лідера. У результаті молоді фахівці не в достатній мірі готові виконувати функції лідера на виробництві, що знижує їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Актуальність проблеми обумовлена також і тим, що в цей час істотно зросли вимоги до якості підготовки фахівців у системі вищої освіти. Основними умовами забезпечення цих вимог є: орієнтація на якісні параметри в підготовці фахівців, застосування інноваційних технологій у навчанні, компетентнісний підхід в оцінці результатів освітньої діяльності ВНЗ і ін.

Сучасний стан розвитку цивільної авіації України та реалії XXI століття вимагають якісно нових підходів до підготовки льотного складу, особливо пілотів [3]. Підвищення ефективності системи підготовки майбутніх пілотів цивільної авіації, у свою чергу, вимагає дослідження ряду психолого-педагогічних проблем, серед яких важливе місце посідає проблема формування лідерських компетенцій курсанта-пілота як командира повітряного судна цивільної авіації.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз проблеми формування лідерських компетенцій курсантів-пілотів цивільної авіації, розгляд її в історичній та теоретичній площині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями все більше усвідомлюється наукова та практична доцільність і значущість узагальнення, систематизації та обґрунтування теоретичних і методичних засад формування лідерських компетенцій у майбутніх фахівців. Так, у дисертаціях України останніх років досліджувалися такі аспекти цієї проблеми: підвищення управлінської компетентності керівників навчальних закладів (Р. П. Вдовиченко, О. І. Зайченко та ін.), теорія і практика підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності (В. І. Свистун), теоретичні і методичні основи підготовки інженера у ВНЗ до майбутньої управлінської діяльності (О. Г. Романовський), підвищення управлінської компетентності військових керівників (В. С. Афанасенко, О. В. Бойко, Т. М. Мацевко та ін.).

Виклад основного матеріалу. Коротко розберемо походження і сутність слів “лідер”, “лідерство” в європейських мовах [7]. Англосаксонський корінь слів *lead, leader* та

leadership – “*lead*” – означає “дорога”, “шлях”. Він походить від слова “*lead*”, що означає “мандрувати”, “подорожувати”, “йти”. Англосакси розширили його до значення подорожі, що люди здійснюють певною дорогою. Більшість із них були мореплавцями і так називали курс корабля в морі. Відповідно та людина, яка показувала шлях, називалася лідером. У морі вона була б навігатором і рульовим, оскільки ці функції виконувала тоді одна й та ж сама людина.

Але сутність лідерства не змінюється у зв'язку з тим, що в людей є три кола потреб, що задовольняються в будь-якому суспільстві.

По-перше, людям необхідно знати, куди вони рухаються, знати їхнє спільне завдання.

По-друге, вони повинні бути об'єднані в команду (колектив, групу).

По-третє, в колективі повинні задовольнятися індивідуальні потреби кожного члена.

Формування лідерських якостей – багатогранний процес, що залежить від психологічних властивостей особистості, від його соціального досвіду, від виду й характеру розв'язуваних людиною завдань (побутових, професійних, освітніх). Одним із перших у вітчизняній педагогіці до цієї проблеми звернувся А. С. Макаренко, зробивши видатне відкриття ідеї виховного колективу як основи цілісної системи формування особистості. Важливе місце в цій системі посідає проблема самоврядування в колективі як ефективний засіб формування лідерських якостей.

З погляду дослідників, процес становлення лідерських якостей є комплексом, що розвивається в різних видах діяльності, світоглядних, моральних і професійних компетенцій майбутнього фахівця [1, 2, 5, 6]:

- лідером стає той, хто не тільки знає, що має дати групі, але й прагне й уміє це зробити; це ухвалюється групою думкою;

- студент-лідер у навчальній групі ВНЗ - це людина, яка, перебуваючи серед рівних за віком, не боїться осуду своїх дій, є центром комунікації;

- лідерство слід розуміти як функцію ситуації, а саму ситуацію - як суму психологічних станів членів групи в їхній взаємодії;

- лідерство особистості в студентському колективі формується на основі переваги особистісних якостей окремих суб'єктів діяльності й взаємодії в групі при психологічній готовності особистості розв'язати групове завдання в практичній сфері діяльності;

- лідер - це член групи, який спонтанно висувається групою на роль неофіційного керівника в умовах певної, специфічної й, як правило, досить значущої ситуації, щоб забезпечити організацію спільної усередині колективної діяльності людей для найбільш швидкого й успішного досягнення загальної мети, що стоїть перед певною групою;

- аналіз дій лідера повинен здійснюватися в межах представницької групи людей, коли можливе усвідомлення сутності самого феномена лідерства, тому що при вирішенні спільних завдань усі члени групи можуть виявлятися тією чи іншою мірою лідерами в процесі їх взаємодії.

Оскільки лідерські якості є важливим компонентом професійних компетенцій сучасного фахівця, то їх формування необхідно здійснювати цілеспрямовано в процесі професійної підготовки, що вимагає наявності спеціальних організаційних заходів і педагогічного впливу на процес становлення лідерських компетенцій як факторів розвитку готовності фахівця до професійної діяльності й основи для персонального лідерства в студентському колективі.

Основу процесу становлення лідерських компетенцій особистості в сучасного студента становлять: по-перше, об'єктивні макрофактори соціального порядку (суспільні відносини й соціально-економічне середовище); по-друге, мезофактори дії найближчого середовища (відносини й ціннісні орієнтації в студентській групі, характер виховного процесу у ВНЗ, наявність умов для одержання досвіду лідерства, морально-психологічна єдність викладачів і студентів, соціальний стан тощо); по-третє, мікрофактори (індивідуально-психологічні настанови, досвід, особистісна мотивація, знання, ціннісні орієнтації); об'єктивно-ситуаційні фактори (мети й завдання групи в конкретній ситуації).

Під лідерськими компетенціями в нашому дослідженні ми маємо на увазі сукупність

компонентів: готовність і здатність впливати на навколишніх (студентську групу, колектив, що виконує спільний проект тощо) при вирішенні освітніх, практичних, професійно орієнтованих завдань; уміння створювати ефективні проектні команди; уміння працювати в команді і як організатор, і як рядовий виконавець, вносити відчутний внесок у роботу команди, навіть якщо не враховані його особисті інтереси; уміння брати відповідальність на себе; уміння співвідносити особисті й суспільні цілі; здатність до адаптації в нових ситуаціях, аналізу своїх можливостей; уміння ухвалювати оптимальні рішення в умовах обмеження часу й ресурсів.

Інноваційна освіта, основою якої є педагогічні інновації, виступає однією з умов формування професійних компетенцій фахівця на основі розвитку його креативності й лідерських якостей. Зазначені компетенції фахівця, активність його життєвої позиції є інтегральним результатом не стільки змісту освіти, скільки тієї форми, в якій цей процес відбувався.

Інноваційні форми організації навчання й виховання є способом реалізації нової парадигми освіти, де вона розглядається як основний механізм забезпечення розвитку суспільства, як культурного, так і економічного, через творчу діяльність окремої особистості й колективів, очолюваних лідером, що володіє високим рівнем креативності. Основні риси цієї парадигми:

1. Орієнтація на максимальний розвиток здатностей лідерів для виходу на креативний рівень інтелектуальної активності з урахуванням неповторного характеру кожної особистості.

2. Формування морального вигляду особистості лідера з націленістю на інтеграцію особистісної й суспільної цінності творчої діяльності.

3. Індивідуально-орієнтована освіта через стимулювання творчого саморозвитку.

4. Створення єдиного інформаційно-освітнього простору, що забезпечує не тільки єдність рівня освітніх програм і змісту навчальних дисциплін, але й реалізацію спільних освітніх проектів щодо розвитку креативності особистості й лідерських якостей.

Як було підкреслено раніше, одними з основних рис конкурентоспроможної особистості є високий рівень креативності й наявність лідерських якостей. Якщо розглядати взаємозв'язок цих якостей, то креативність виступає необхідною умовою для лідерства.

Лідерство можна визначити як тип управлінської взаємодії, заснований на найбільш ефективному для даної ситуації комбінації різних джерел влади й спрямований на спонукання людей до досягнення загальних цілей в інноваційній діяльності. Із цього визначення випливає, що лідерство є функцією лідера, послідовників і ситуаційних змінних. Такі ситуації органічно, природно проявляються в процесі однієї з форм організації навчання студентів - олімпіадному русі [17].

Мета багаторівневої освітньої структури, що реалізує безперервну професійну підготовку визначається нами як розширення можливостей освітніх установ у задоволенні різноманітних освітньо-культурних запитів особистості й суспільства, підвищення гнучкості загальнокультурної, наукової й професійної підготовки лідера-професіонала для різних сфер професійної діяльності з урахуванням мінливих потреб економіки й ринку праці, досягнення ресурсної економії в комбінації з оптимізацією освітнього процесу професійної підготовки.

Подібна підготовка лідерів-професіоналів повинна дозволити:

- особистості - здійснити індивідуальний вибір змісту й рівня одержуваної освіти й професійної підготовки, що задовольняють інтелектуальним, соціальним і економічним потребам;

- суспільству (колективу) - одержати кваліфікованого лідера-професіонала із заданими професійними кваліфікаційними параметрами й особистісними якостями, сприяти вирішенню проблеми соціалізації особистості.

Стисло можна сказати, що лідерство - це ступінь провідного впливу особистості члена групи на свою групу в цілому в напрямку оптимізації вирішення групового завдання.

При організації виховної роботи з формування лідерських компетенцій у студентів вишу необхідно, на наш погляд, виходити з таких міркувань. Як соціально-психологічний феномен, лідерство виступає в якості елемента організації спільної діяльності й керування в системі міжособистісних відносин. Феномен лідерства особистості в умовах групи (колективу) є результатом дії комплексу факторів як об'єктивно-ситуаційних (мети й завдання групи в конкретній ситуації), так і суб'єктивних, особистісних і соціально-психологічних (інтереси й потреби, індивідуально-типологічні особливості й ціннісні орієнтації контактної групи). Ці фактори об'єктивно й суб'єктивно обумовлюють собою дії лідера як ініціатора й організатора групової діяльності й взаємодії. Формування лідерства – це процес і результат розвитку структури внутрішньо-психологічної організації особистості в єдності їх прояву в персональній організаторській і комунікативній її готовності до зовнішнього управління спілкуванням і діяльністю членів групи й колективу.

У результаті аналізу різних концепцій можна зробити такі висновки:

1. Ранні концепції приділяли велику увагу якостям лідерів або зразкам його поведінки.
2. Ситуаційність при цьому не бралася до уваги.
3. Підходи, засновані на ситуаційності лідерства, припускали пояснення ефективності лідерства через вплив зовнішніх факторів, не беручи до уваги при цьому лідера як особистість.

Нові концепції об'єднали в собі й особистість лідера, а також урахували вплив зовнішніх факторів. Нові підходи концентруються на здатності лідера створити нове бачення вирішення проблеми й, використовуючи свою харизму, надихнути послідовників і викликати в них ентузіазм для здійснення дій для досягнення мети.

На основі аналізу літератури, нормативних документів, кваліфікаційних вимог до випускників авіаційних вузів, анкетування курсантів (74 чол.) та викладачів (15 чол.) нами виділено чотири групи лідерських якостей, формування яких можна й потрібно здійснювати в процесі професійної підготовки курсантів-пілотів:

- інтелектуальні, що проявляються: у готовності брати на себе відповідальність при виконанні професійних завдань, у здатності генерувати ідеї й шукати нестандартне вирішення проблем, у вміннях реально оцінювати ситуацію; у розумінні особливостей майбутньої професійної діяльності; у володінні основними прийомами й засобами впливу на колектив; у умінні користуватися сучасними засобами одержання, зберігання, обробки й пред'явлення інформації; у доцільному використанні інформації;

- організаторські, що виражаються в здатностях: самостійно ухвалювати рішення, брати відповідальність на себе за вирішення групового завдання; ефективно організовувати власну діяльність, організувати продуктивні особистісні контакти; мати психологічну готовність до роботи в команді, знаходити індивідуальний підхід до людей (враховуючи індивідуальні особливості);

- виконавські, що включають: готовність до тривалого виконання робіт з високою ефективністю; уміння висувати ідеї й намічати шляхи їх втілення; здатність діяти цілеспрямовано, за чітким алгоритмом дій із завзятим прагненням досягнення поставленої мети; здатності реалізовувати ухвалені рішення й адекватно оцінювати досягнуті результати; володіння основними засобами вирішення професійних завдань і навичками раціональної обробки інформації;

- комунікативні, що включають здатність вести людей за собою, уміння вирішувати конфлікти при виконанні групового завдання й знаходити загальну мову з різними людьми, почувати й розуміти емоції інших; здатність помічати характерні й малопомітні особливості предметів і явищ.

Висновки. У результаті проведеного теоретичного аналізу можна зробити такі висновки:

1. Нові концепції та підходи об'єднали в собі як особистість лідера, так і врахували вплив зовнішніх факторів. Вони концентруються на здатності лідера створити нове бачення вирішення проблеми й, використовуючи свою харизму, надихнути послідовників і викликати в них ентузіазм для здійснення дій щодо досягнення мети.

2. Узагальнена характеристика лідера: це людина, яка відповідно до певної ситуації в групі втілює у своїй активності групові цінності, бере на себе відповідальність, максимально впливає на життєдіяльність групи, орієнтуючись на завдання, поставлене перед групою; управляє організацією міжособистісних відносин і аналізує вирішення поставлених завдань, активізує групу.

3. Виділено чотири групи лідерських якостей, формування яких можна й потрібно здійснювати в процесі професійної підготовки курсантів-пілотів: інтелектуальні, організаторські, виконавські, комунікативні.

Перспективи подальших досліджень. Подальшої наукової розробки потребують педагогічні умови формування лідерських компетенцій курсантів-пілотів цивільної авіації.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л. М. Психологія управління / Л. М. Карамушка. – К. : Міленіум, 2003. – 344 с.
2. Кульчицька О. І. Підготовка студентів до майбутньої роботи на керівних посадах / О. І. Кульчицька // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2001. – № 2 (3). – С. 15–20.
3. Макаров Р. Н. Психологические основы дидактики летного обучения / Р. Н. Макаров, Н. А. Нидзий, Ж. К. Шишкин. – М. : МАКЧАК, ГЛАУ, 2000. – 534 с.
4. Пономаренко В. А. Психологические проблемы авиации и космонавтики в XXI веке / В. А. Пономаренко // Вестник МНАПЧАК. – 2002. – № 2. – С. 6–10.
5. Радкевич В. О. Концептуальні підходи до розвитку професійної освіти в Україні / В. О. Радкевич // Управління якістю професійної освіти: зб. наук. пр. – Донецьк : Лебідь, 2007. – С. 129–132.
6. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу / В. А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2006. – 351 с.
7. Формування лідерства і прихильності до здорового способу життя у військовослужбовців і працівників правоохоронних органів України / [за ред. В. І. Барка]. – К. : К.І.С., 2008. – 200 с.

Дранко А. А.

Теоретичний аналіз проблеми формування лідерських компетенцій курсантів-пілотів цивільної авіації

В теоретичній площині проаналізовано проблему формування лідерських компетенцій курсантів-пілотів цивільної авіації, визначено поняття «лідерство», концепції лідерства, проаналізовано узагальнену характеристику лідера, виділено лідерські якості курсанта-пілота.

Ключові слова: лідерство, концепції лідерства, лідерські компетенції, процес становлення лідерських компетенцій особистості, узагальнена характеристика лідера, лідерські якості курсанта-пілота.

Дранко А. А.

Теоретический анализ проблемы формирования лидерских компетенций курсантов-пилотов гражданской авиации

В теоретической плоскости анализируется проблема формирования лидерских компетенций курсантов-пилотов гражданской авиации, определяется понятие «лидерство», концепции лидерства, формулируется обобщенная характеристика лидера, выделяются лидерские качества курсанта-пилота.

Ключевые слова: лидерство, концепции лидерства, лидерские компетенции, процесс становления лидерских компетенций личности, обобщенная характеристика лидера, лидерские качества курсанта-пилота.

A. Dranko

Theoretical Analysis of the Formation of Leadership Competencies of Civil Aviation Cadets Pilots

The article examines the theoretical problem of the leadership competencies of cadets pilots of civil aviation, defines the concept of "leadership", the concept of leadership. The author formulated generalized description of the leader, distinguished leadership cadet-pilot.

Key words: leadership, the concept of leadership, leadership competencies, the process of formation the leadership competencies, generalized description of the leader, leadership qualities of cadet-pilot.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2012 р.